

Ismerős arcok

A Habsburg uralkodók képmásai

Németh István

Ó si megfigyelés, hogy az alma nem esik messze a fájától, azaz, bizonyos jellegzetes külső vonások, illetve belső tulajdonságok olykor hosszú generációkon keresztül továbböröklődnek egy-egy családon belül. Ezek a hasonlóságok esetenként olyan szembetűnőek, hogy a szülők, még ha akarnák, sem tagadhatnák le csemetéiket. E tipikus vonások átöröklődésének mértéke persze családonként, illetve egyénenként igen változó lehet, a családi jellegzetességek esetleg nem is közvetlenül a gyermekeknél, hanem egyes unokáknál ütköznek ki. Ma már tudjuk, hogy sok minden más mellett, ezekért is jórészt meghatározott gének a felelősek. A legegyszerűbb, mindenki számára legkönnyebben megragadható közös vonások természetesen azok, amelyek a külsőn, az arcon mutatkoznak. Fényképek, festett portrék alapján gyakran általunk személyesen nem ismert, vagy több száz évvel ezelőtt élt személyekről is viszonylag könnyen kitalálható, hogy mely családhoz tartoznak. Különösen jól érzékeltetik mindezt az európai történelemben évszázadokon keresztül meghatározó szerepet játszó Habsburg-dinasztia egyes tagjairól készült képzőművészeti ábrázolások, amelyeknek többsége híven tükrözi a nem feltétlenül hízelgő, de kétségkívül markáns családi jellegzetességeket.

Kiváló lehetőséget nyújt a família több, jól ismert képviselőjének ilyen szempontú összehasonlítására a sváb származású *Bernhard Strigel* (1460–1528) 1515 táján készült, s jelenleg a bécsi Kunsthistorisches Museumban őrzött csoportképe, amely I. Miksa császárt (1459–1519) örökíti meg családtagjai körében. A több változatban is fennmaradt festmény bal oldalán, profilból látható maga a császár, aki védő mozdulattal öleli magához fiatalabb unokáját, a szemből ábrázolt I. Ferdinándot (1503–1564). Tőlük jobbra, egy tájra nyíló ablaknyílás előtt, Miksával ellentétes beállásban tűnik fel az uralkodó mintegy tíz évvel korábban elhunyt fia, Szép Fülöp (1478–1506), míg kettőjük között

Bernhard Strigel után: I. Miksa császár családtagjai körében

található Miksa idősebb fiúunokája, V. Károly (1500–1558), aki nem sokkal később már egy világbirodalom teljhatalmú urának tudhatta magát. (A leánygyermek, illetve -unokák érdekes módon nincsenek megörökítve a festményen, ennek okaira később még visszatérünk!)

A csoportkép egyetlen női szereplője Burgundi Mária (1457–1482), Miksa első felesége, aki már rég nem volt az élők sorában, amikor a mű készült. Már az eddig elmondottak alapján is sejteni lehet, hogy nem valamiféle szokványos családi jelenettel állunk szemben. Bár az, hogy egyes elhunyt családtagokat az élőkkel együtt jelenítsenek meg, korántsem számított kivételesnek a XVI–XVII. századi portréfestészetben, adott esetben azonban nem lehet véletlen, hogy épp az említett személyek szerepelnek a képen, míg mások hiányoznak. Ezt a feltételezést támasztja alá a festmény egy eddig nem említett szereplője, az ifjú V. Károly mellett jobbra felfedezhető hosszú hajú fiúcska is, akinek arcvonásai szemmel láthatóan eltérnek a Habsburg-família többi

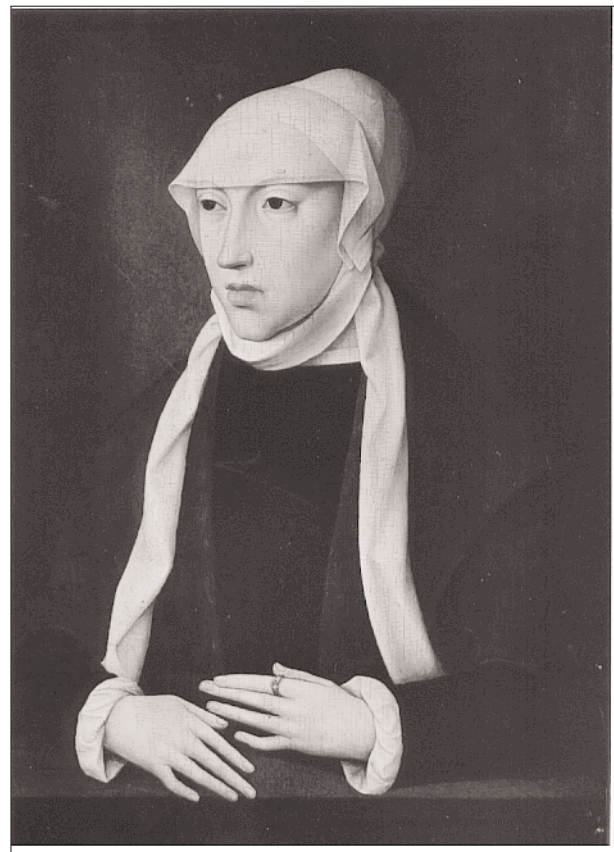

Albrecht Dürer: I. Miksa képmása. *Fametszet*

férfi tagjától. A gyermek kezében tartott papírlap felirata elárulja, ki is ez a kakukktojás... Nem más, mint a Jagelló-családból származó, nem sokkal később magyar királlyá választott, majd Mohácsnál fiatalon elesett II. Lajos (1506–1526). Így érthetőek a jelentős fiziognómiai eltérések! II. Lajos gyermekien lágynonásaival összevetve kétségkívül még inkább szembetűnnek a Habsburg fiúk markáns családi jellegzetességei, a horgas orr, az előreugró alsó állkapocs, illetve a duzzadt ajkak, amelyeket majd a família számos későbbi képviselőjénél is megfigyelhetünk. De mi keresnivalója van az ifjú Jagellónak ezen a Habsburg-családi portrén?

A festmény datálását figyelembe véve, a rejtély könnyen megoldható, s egyben az is világossá válhat, milyen aktualitása lehetett az említett személyek együtt ábrázolásának. Az 1515-ös esztendőhöz több olyan esemény is kötődött, amelyeknek a Habsburgok, nagyhatalmi pozícióik erősítése szempontjából, jelentőséget tulajdonítottak. Az ifjú Ferdinánd ebben az évben jegyezte el Bécsben II. Ulászló lányát, Jagelló Annát (1503–1546), míg Ferdinánd húga, Habsburg Mária (1505–1558) Anna öccsének a jövedőbelije lett. A kapcsolatok szorosabbá tétele érdekében Miksa császár még adoptálta is a kis Jagelló fiút, így – bár az esküvőre hivatalosan csak 1521-ben került sor – II. Lajos formálisan már ekkor a Habsburg-família tagja lett. Mind-

ezen után nem kell magyarázni, miért került ő is Strigel szóban forgó képére. Míg azonban a pubertáskorú Ferdinánd és Lajos legfeljebb a Habsburg-dinasztia távlati terveiben játszottak fontos szerepet, a csoportkép középpontjában található ifjú V. Károly lényegében már ekkor „befutónak” számított. Mint látni fogjuk, az 1515-ös esztendő az ő életében is fontos fordulópontra jelentett. Károly ebben az évben vált nagykorúvá, s ekkor nyerte el a németalföldi tartományok hercege címet. Tudnunk kell, hogy a gazdag burgundi örökség néhány évtizeddel korábban, I. Miksának Merész Károly egyetlen leszármazottjával, Burgundi Máriával kötött házassága révén hullott a Habsburgok ölébe. A hercegséget idővel gyermekük, Szép Fülöp örökölte, ennek korai halála után pedig a cím automatikusan Fülöp legidősebb fiára, az ifjú V. Károlyra szállt. Bár a gyermek nagykorúságáig gyámként Miksa császár gyakorolta a hatalmat a tartományban, egyértelműen Károly herceg számított Németalföld jog szerinti örökösének. Strigel festménye tehát, ha úgy tesszük, egyfajta propagandaképmás, amely a Habsburgoknak a magyar és a cseh koronára, illetve a németalföldi tartományokra támasztott igényét hivatott képileg is legitimizálni. Ezzel magyarázható talán

A Magdaléna-legenda mestere: Mária magyar királyné portréja. *Szépművészeti Múzeum, Budapest*

leginkább, hogy a jogfolytonosságot megtestesítő ősök, Szép Fülöp és Burgundi Mária is ott szerepelnek a képen.

Viszonylag ritka, hogy a Habsburg-dinasztia ennyi képviselőjét láthassuk együtt egyetlen műalkotáson, hiszen az uralkodókat, illetve a familia jelentősebb tagjait rendszerint önálló portrékon örökítették meg. Mondani sem kell, hogy az utolsó lovagként emlegetett, s a Habsburgok nagyhatalmi rangját megalapozó I. Miksáról is számos ilyen ábrázolás ismert. Kifejezőereje s kiváló kvalitása miatt külön említést érdemel *Albrecht Dürer* (1471–1528) fametszete, amely nagy valószínűség szerint egy élet után készített vázlatrajzon alapul, de már csak az idős császár halála után, 1519-ben látott napvilágot. Miksát félprofilból, díszes reneszánsz öltözetben, kalappal a fején örökítette meg a művész, nyakában az aranygyapjas rend láncával. A szűk képki-vágásnak köszönhetően minden figyelem az arcra, az uralkodó markáns vonásaira irányul. A férfi karakterét itt is az éles metszésű orr, s az úgynevezett Habsburg-ajak – e már jól ismert családi jellegzetes-ségek – adják meg.

Szembetűnő hasonlóságokat mutat Dürer említett fametszetével *Barend van Orley* (1488k.–1541) egy szintén az 1510-es évek végére datálható, V. Károlyt ábrázoló festménye, amely jelenleg a budapesti Szépművészeti Múzeum gyűjteményében található. A XVI. századi flamand portréfestészet e vitathatatlan remekműve, talán éppen Károly 1519-es német-római császárrá választása alkalmából készült. Bár a fiatal Habsburg uralkodó első látásra úgy fest, mint Bernhard Strigel néhány évvel korábbi csoportképén, alaposabban megnézve jelentős különbségeket észlelhetünk. Míg a korábban tárgyalt festményen a maga elé révedő, ifjú V. Károly még gyámolításra szoruló, kiforratlan fiatalember benyomását kelti, Van Orley portréján már egy érett férfit láthatunk, akinek gesztusai határozottságot és uralkodói felsőbbrendűséget sugároznak. Ez a képmás kiválóan érzékelteti, hogy V. Károly mindenben igyekezett nagyapja, I. Miksa méltó örökösévé válni. Az aranygyapjas rend láncát ezúttal is ott láthatjuk az uralkodó nyakában, s a Habsburg császárok később is gyakran örökítették meg magukat ezzel megkülönböztető hatalmi jelvényvel. Érdemes megjegyezni, hogy az aranygyapjas rendet Jó Fülöp, burgundi herceg alapította 1430-ban, a család férfi-ágának kihalása után azonban, a gazdag németalföldi tartománnyal együtt, a rend vezetése is a Habsburgokra szállt.

V. Károly egyébként maga is Németalföldön, a flandriai Gentben született. Lényegében itt nőtt fel, császárrá választása után azonban mind kevesebb ideje maradt arra, hogy személyesen igazgassa e szívéhez oly közel álló területet. Ekkor kapott szerepet az ország irányításában a Habsburg-família két

Egidius Sadeler: II. Rudolf képmása. Rézmetszet

női képviselője: 1530-ig Margit főhercegnő (1480–1530), I. Miksa lánya töltötte be a kormányzó tisztelet, majd 1531-ben V. Károly húga, a már említett Mária lett Németalföld helytartója. II. Lajos özvegye, aki Habsburg volta ellenére Magyarországi Mária néven vonult be a történelembe, tehát továbbra is a családi politika fontos eszköze maradt. Bár férje elvesztése után Mária – állítólag – haláláig gyászruhát viselt, feltehetően nem a magányos özvegyasszonyok egyhangú hétköznapjait élte Németalföldön. A brüsszeli és mecheleni helytartói udvar mindenesetre a reneszánsz humanista kultúra fontos helyi központjának számított, s Mária királyné – akárcsak bátyja, a császár – a kor legjelentősebb művészeit foglalkoztatta. Mint ahogy néhány fiatalkori képmás bizonyítja, Habsburg Mária egykor igen bájos teremtés lehetett, vonzó nőiességből, életvidámságából azonban szinte semmi nem érzékelhető a Mohács után készült „hivatalos” portrékon. Alakja úgy maradt meg az utókor emlékeztében, ahogy többek között az úgynevezett Magdaléna-legenda mestere is megörökítette a Szépművészeti Múzeumban található képen: sötét, díztelen gyászruhában, szomorkás arccal, homlokába húzott, fehér kendővel. A portréra pillantva mindenesetre kiderül, hogy a jellegzetes családi vonások korántsem csupán férfiágon öröklődtek.

Itt jegyezhetjük meg, hogy a hagyományosan ki-

Diego Velázquez: IV. Fülöp képmása. Prado, Madrid

váló portréfestőként ismert holland és flamand művészeket a Habsburgok Németalföld határain kívül is nagy előszeretettel alkalmazták. Az utrechti születésű *Anthonis Mor-t* (1520k.–1576) például V. Károly fia, II. Fülöp spanyol király foglalkoztatta, míg az antwerpeni *Frans Luyckx* (1604–1668) néhány évtizeddel később III. Ferdinánd bécsi udvarában lett sokat foglalkoztatott festő. Időközben a Habs-

burg-dinasztia kétfelé vált, az osztrák és a spanyol ág közötti rokoni kapcsolatok azonban később is igen szorosak maradtak. Ezt jól példázza II. Fülöp lányának, Ausztriai Izabellának (1566–1633) esete is, akinek Albert főherceg (1559–1621), I. Ferdinánd unokája, tehát egy vérbeli Habsburg lett a férje. Korántsem egyedi esetről van szó, gondoljunk csak a számunkra talán ismertebb II. Rudolf császár (1552–1612), akinek szülei, II. Miksa és Mária főhercegnő (V. Károly lánya) első unokatestvérek voltak. Köztudott, hogy az ilyen szintű vérségi kapcsolatok genetikai szempontból milyen veszélyeket rejtenek magukban. Élete vége felé Rudolfon az elmebaj egyértelmű jelei mutatkoztak. A betegség csírája régóta ott lappang a Habsburg-családban, hiszen például Rudolf dédanyját, Aragóniai Johannát (1479–1555) őrült Johannának nevezték. Nem lenne azonban méltányos, ha II. Rudolfot csupán ilyen vonatkozásban említenénk, hiszen ha emberi vagy politikai adottságait tekintve nem is vetekedhetett mondjuk nagyapjával, V. Károllyal, kétségtelen, hogy minden idők egyik legjelentősebb mecénása volt, akinek prágai udvara az 1600 körül virágzó késő manierizmus egyik fellegrájának számított Európában. Mint ahogy a róla készült festmények, szobrok és metszetek sora bizonyítja, Rudolf szintén örökölte a jellegzetes Habsburg-vonásokat, akárcsak a spanyol ág számos képviselője, így például IV. Fülöp (1605–1665), akinek alakját *Diego Velázquez* (1599–1660) csodálatos portréi tették halhatatlanná.

Bár a példák sorát szinte még vég nélkül folytathatnánk, talán e rövid áttekintésből is kitűnhet, hogy a Habsburg-dinasztia egyes tagjairól készült képzőművészeti ábrázolások korántsem csupán esztétikai vagy kultúrtörténeti jelentőségük miatt tarthatnak számot az érdeklődésünkre. Ezek a portrék legalább annyira érdekesek és tanulságosak lehetnek számunkra, ha genetikai szempontból vizsgáljuk meg őket, hiszen segítségükkel remekül nyomon követhetjük bizonyos jellegzetes családi vonások generációról generációra történő átöröklődését.